

YERALTI ŞEHİRLERİNDE BİR İNCELEME VE YEŞİLHİSAR İLÇESİNİN SOĞANLIDERE KÖYÜNDE BULUNAN KAYA ANITLARI

I - YERALTI ŞEHİRLERİNDE BİR İNCELEME

Arkeolog

HİKMET GÜRÇAY

Arkeolog

MAHMUT AKOK

4 - 8. Mayıs. 1965 günlerinde hey'etimiz Nevşehir ve Niğde illeri sınırları içine rasthyan bazı yeraltı şehirleri üzerinde incelemelerde bulundu. Bu yeraltı şehirlerinin bir kısmı bizden evvel bazı bilgin tetkikçiler tarafından görülmüşlerse de, mâhiyetleri kesin olarak anlaşılacak durumda temizlenmemiş olduklarından ve bilhassa bazılarını rahat görebilmeleri için elektrik tesisleri de ikmal edilmemiş bulunduğundan, bu güne kadar bu tarihî değerlerin kuruluş özelliklerini gereği gibi hiç bir kimse inceleyip açıklanamamıştı.

Biz bu kısa geziden faydalanıp bu yerlerdeki yeni ve ilk görüşlerimizi bildirmeyi, etrafın ilgisini toplama bakımından faydalı bulduk. Gerçi bu ikl tanıtma çalışmalarımız, eserlerin gerçek değerlerinin anlamında oldukça noksanlı ise de, böyle bir esas dahilinde çalışmalarımızın gelecek zamanlarda, bu konuları inceleyeceklerle küçük bir ışık tutacağı kanaatindeyiz.

GÜLŞEHİRİ İLÇESİ YAKININDAKİ BAZI ESKİ ESERLER VE YERALTI ŞEHİR TESİSLERİ :

Gülşehri'nin Sayın Kaymakamı Hâlit Güngör'ü ısrarlı isteği üzerine ilk iş olarak İlçenin Batı tarafına rasthyan ve 30 Km; mesafede bulunan Sivas'a (Gökçetoprak)'ya gidildi. Buradaki göy yerleşmesi, ekseriyetle çevre yerleşme alanlarında olduğu gibi, bir kısım evleri arkalarında ana kayaya oyulmuş odaları bulunan

meskenler halinde idiler. Bu evler arasında Kuzeye bakan bir kayanın yüzüne oyulmakla kabartma haline getirilmiş oturan bir Zeus tasviri (Res. 1) dikkati çeken bir konu halinde görülüyordu. Bu kabartmanın vücudünün üst tarafı tam veya yarı çıplak, alt kısmı da kıvrımlı bir kumaşla giyimli olduğu anlaşılıyor. Sol kolu yukarı kaldırılmış ve elinde mızrak gibi bir şeyi tutar durumdadır. Sağ kolunun ise, dizi hizasına kadar aşağı doğru uzanmış olduğu izleriyle belli olmaktadır. Baş ve yüz çevresinde fazla tahribat yapılmış olduğundan yüz hatları belli olmamakta, saç ve sakal durumu anlaşılammamaktadır.

Bu kabartma tasvirinin gövde kısmı kayaya oyulmuş, üzeri yarım daire kemerli bir niş içinde bulunuyor. Diz ve ayak kısımları kayadan bir sedir teşkil edecek halde dışarıya taşıyordu. Kabartmanın sağ tarafına düşen kayada da, bu gün bozulmuş halde olan bir takım sekiler vardı ki, bunların bir nevi sunak olarak kullanılması hatıra gelmektedir.

Sivas'a Köyü kayalığında bu kabartmaya benzer başka tasvirlerin bulunabilecekleri her vakit kabul edilebilir. Bunun için uyanık bulunularak çevrede derinliğine bir inceleme yapılması düşünülmelidir.

GÖZTEZİN (OVAÖREN) KÖYÜ YAKININDAKİ YERALTI ŞEHİRİ :

Göztezin Köyü'nün Güneyine doğru 2 Km. kadar uzağında geniş bir ören yeri bulunmaktadır. Bu uörenin uzunluğu 2

Km. ye ve genişliği de 1 Km. ye yakındır. Batı tarafında içinde mezarlar ve şapal bulunan ve ören düzlüğünden yüksekçe durumda kayalık bir kısım da vardır. (Res. 2, 3, 4). Bu gün terkedilmiş durumda olan ören yerinde bundan 50 - 60 sene evveline kadar küçük bir köyün bulunduğu söylenmektedir.

Ören üzerinden toplayıp incelediğimiz çanak-çömlek parçaları bize Genç Bizans çağından daha ileriye işaret etmeyen nesnelere sahiptir.

Son günlerde bazı meraklılar bu yerde karıştırmalar yapmışlar ve örenin alt kısmını teşkil eden kaya kitlesinin menfez ve kapılarını bularak, yer altı şehri denen kaya içi bölmelerine girmişlerdir (Res. 5, 6).

Biz de bunlardan bir kısmını yerinde inceledik.

Yer altı tesislerinden bir tanesi (Res. 7), ortası iki sıra kayadan çıkartma direkli, takriben 40 m. uzunluğunda ve 9 m. genişliğinde bir galeridir. Bir tarafında yonu taşı ile hazırlanmış, söveli bir giriş kısmı bulunduğu gibi, başka bir tarafında da yeraltının diğer kısımlarına geçilebilen bir menfezi görülmektedir. Üstteki ören düzlüğünden buraya açılmış delikler de vardır. Bu kaya içi tesisi ören düzlüğünden 1 m. kadar aşağıdan başlar.

Galerinin iç oygusu pek muntazam değildir. Ortalama 1 x 1 m. kalınlığında olan direkler şöyle böyle yapılmıştır. Tavani teşkil eden tonoz vari kısımlar ulu orta işçiliktir. Zemin kısmen toprak dolu olduğundan galerinin yüksekliği her yerde bir gözükmemektedir. Yaklaşık olarak 2.5 - 3 m. kadardır.

Bu örende ikinci bir tesisi daha görüp inceledik. Buranın esas giriş kısımları meraklıları tarafından zorlanmışada orijinal geçit ve kapı taşları oynatılmadığından, başka tarafından bu yere girilmiştir (Res. 8, 9). Bu tesiste birbirine köşe kapısıyla bağlı iki bölme yer almaktadır. Bölmelerden büyüğünde bir nevi iş evi karakteri vardır. Üst kademede kayadan çıkarılmış büyükçe, tekne şeklinde bir kısımdan, bunun daha alt kademesinde ve ona kısmen yapışık daha küçük çapta

bir taş tekne daha görülmektedir. Büyük teknedeki küçüğüne açılabilen bir çörtene de vardır. Büyük teknenin üstüne rastlayan kısımda örenin üst düzlüğüne açılan ve koni şeklinde bir menfez de bulunmaktadır.

Burayı beraber gezdiğimiz kişiler, bunun bir şaraphane tesisi olabileceğini söylüyorlardı. Bu taştan oyma teknelerin üzüm sıkmaya ve süzmeye yarıyacak bir tesis olabileceğini anlatmak istiyorlardı.

İkinci ve küçük bölme bir geçit hollî mâhiyetindedir. Burada üç ayrı kısma geçilebilir kapılar görülmektedir. Bölmenin bir kenarında kapılardan birinin değirmen taşı şeklinde kapağı ile buna ait yatak ve destek görülmektedir (Res. 10).

Yeraltında gördüğümüz bu tesislerin her tarafından dar koridorlar ve emniyetli kapılarla başka kısımlara geçildiği anlaşıldığından, Göztezin Köyü öreninin yeraltı tesislerinin daha geniş kısımlara sahip olduğunu anlamaktayız. Buradaki yeraltı tesislerini kesin anlamda meydana çıkarabilmek için, ileride ilmî bir metot ile müdahalenin gerekli olduğu kanaatindeyiz.

Göztezin öreninin yüksekçe olan kayalık kısmında ise, yerli kayalara oyulmuş nekropolle bir de şapel görülmektedir. Bir kısım mezarlar kaya setlerinin kenarlarında küçük nişler içinde bulunduğu gibi, bir kısmı da üstleri tonoz ve düz örtülerle kapatılmış bölmeler içinde, yine kayalara oyulmuş nişlerde özel bir şekilde hazırlanmış taş sandukalara yerleştirilmişlerdir.

Şapel'in iç kısmı salıp plânlıdır. Üst örtüsü tonoz ve kubbelidir. Tonoz özengileri hizasından geçen bir silme bütün binayı çevrelemektedir. Şapekin Narteksi olabilecek kısımda ve sola düşen bir niş içinde ayrıca mezar yatakları bulunmaktadır. (Res. 11, 12,).

Şapel'in iç mimarî durumu ve mezar kuruluşları yine bu çevrede görüp tanıdığımız diğer kaya anıtlarına benzeme bakımından bunların da İsa'dan sonra 6 - 10. yüz yıllardan kalma eserler olabileceği hatırlanmaktadır.

Göztezin öreninden ayrılarak Güney tarafa doğru ilerledikten sonra Frigören denilen bir kayalık kısma geldik. Yakın

köylülerce koyun ağılı olarak kullanılmakta bulunan bu kaya içi tesislerini gözden geçirdik (Res. 13 - 14).

Frigören kaya tesislerinin ön kısımları zamanla ve tabii sarsıntılarla parçalanarak yıkılmışlardır. İçlerinde tonozlar, kemerler, direkler ve nişler şeklinde oyulmuş Nekropol tesisleri bulunduğu gibi, aralarında Şapel vesair ibadet sahınları da görülmektedir.

Vaktimizin darlığı dolayısıyla bu yerde gereği gibi inceleme yapmaya imkân bulamadık. Şunu da itiraf etmeliyiz ki, bu tesislerin incelenmesi Anadolumuzun bu çağ tarihi için değerli buluşlara yol açacaktır. Bu çağın eserleri üzerinde çalışmak ve araştırmak isteyenlere bu öreni önemle ve ön plânda olarak hatırlatırız.

Frigören'den ortalama 2.5 Km. kadar uzakta, Güney istikametinde ve geniş ovanın ortasında kurulu yay biçiminde görünen bir höyük dikkatimizi çekti, havanın yağışlı olmasından üzeine varamadık (Res. 15). Bulduğumuz yerde yaptığımız incelemede bu hüyüğe Yassihüyük veya Yarımkale hüyük dendiğini üzerinde bol miktarda çanak-çömlek parçalarının bulunduğunu öğrendik.

Çevre gezisinden dönüşümüz sırasında Göztezin Köyüne oldukça yakın durumda Kayaören denen yere de uğradık. Bu çevredeki geniş ova ve ziraate elverişli düzlüklerin arasında, ortalama yükseklikleri 20 - 40 m. yi bulan ve üzerlerinde geniş düzlükleri olan kaya plâtoları vardır. Bu defa bizim yanına sokulduğumuz Kayaören de böyle bir kısım idi. Etraf kayalıkları, çevre köyleri için taş almak kastıyla yer, yer işlenmişti. Bu kaya plâtosunun Güney tarafına yakın durumda, Hitit çağına ait üzeri Hieroglif yazıtlı bir kaya bloğu da görülüyordu. Takribî ölçüleri $2.5 \times 1.5 \times 2$ m. olan bu kaya bloğunun eskiden plâtonun ana kaya kitlesine bitişik bulunabileceğini ve sonradan koparak yerinden ayrıldığını ve tesadüfî olarak ta bu günkü durumda yazıları düz görülebilecek şekilde oturduğunu zannetmekteyiz.

Yazıtlı kaya kitlesinin (Res. 16) dik dörtgen şeklinde ve bir küp yakın biçimde

işlenmiş gövdesinin iki yüzünde ve oygu halinde iri şekillerle bir hieroglif yazıtı görülmektedir. Bu yazıların iri ölçüde hazırlanmış olduklarına bakarak ta diyebiliriz ki, bu kaya kitlesi eskiden de ana kayaya bağlı yüksekçe bir kısımda bulunuyordu.

NEVŞEHİR'İN KAYMAKLI VE NİĞDE'NİN DERİNKUYU'SUNDA BULUNAN YER ALTI ŞEHİRLERİNİN İNCELENMESİ :

Nevşehir'den Niğde'ye doğru giden yolun 15. kilometresinde Kaymaklı denen kasabaya varılır. Burası Belediye teşkilâtı bulunan bir Nahiye merkezidir. Kaymaklı Belediyesinin yerinde bir hareketiyle yeraltı şehrini meydana çıkarıp tarih ve arkeoloji meraklılarının ilgisini haklı olarak bu yere çekmek istemişlerdir; ve bunun gayreti içinde bulunuyorlar.

İçi oygulu kayanın bir adı da Kaymaklı kalesi'dir. Halbuki bunun kale adıyla hiç bir ilgisi yoktur. Eğer Kaymaklı yeraltı tesisine bir ad vermek gerekirse, Kaya içi şehri demek daha doğru olur. Zira Kaymaklıda gördüğümüz bu tesisler bugünkü şehrin bulunduğu seviyenin hem üstünde ve hem de altındadır.

Buradaki kaya içi tesislerinin büyük bir kısmının açılma işi, son yıllarda Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünün verdiği ödeneklerle başarılmış ve uygun bir elektrik şebekesi de tesis edilerek, iç kısımlar da aydınlatılmıştır. Bu gün buraları rahatça görünür ve gezilir haldedir.

Dışta ve şehir ortasında yer alan kaya kitlesinin en üst kısmındaki düzlükte yerli kayalara oyulmuş mezar çukurları yer yer görülmektedir (Res. 17).

Bu kayanın Güney tarafında bir mimarî yapı halinde, duvarlarının bir kısmında freskleri de bulunan ve takriben M.S. 10. yüz yılda yapılmış olan bir kilise harabesi de görülmektedir (Res. 19). Bu kilisenin zamanla geçirdiği onarımlar sırasında bir çok değişikliklere uğradığı ve bu yüzden antik örenlerden alınmış çeşitli kitabeli taşların gelişi güzel şuraya buraya konulduğu görülmektedir (Res. 18).

Bu kilise esasında geçirdiği çeşitli onarım ve tadiller dolayısıyla gerçek şeklini

hayli değiştirmiştir. Orta ibadet sahnı üç neflidir. Bu günkü mihrap kısmı binaya ekli gibi durmaktadır. Narteksi tamamen kaldırılmıştır. Orta kubbeli kısmı da çökmüştür. Velhasıl bu gün çok harap bir haldedir. (Res. 19, 20).

KAYMAKLI'NIN KAYA İÇİ ŞEHİRİ TESİSLERİNE GELİNCE :

Kaymaklı kaya içi Şehri tesisine bugünkü Şehrin seviyesinden yüksek olan ve Batı tarafına düşen bir kısımdan girilmektedir.

Burada hayretle gördüğümüz manzara oyulmağa elverişli bir kaya kitlesinin içi bir karınca yuvası gibi kademe kademe işlenerek birtakım geçitler, bölmeler, hol ve depolarla bazı mukaddes mekânlar vücutte getirilmiştir.

Kaymaklı kaya içi tesisi, ilerde açıklayacağımız Derinkuyu tesisinden gerek plân ve gerek kuruluş bakımından oldukça farklıdır. Etraftan çeşitli dar geçitlerden ve emniyet tesisi kapılardan sonra bir takım gruplar halinde bölmelere rastlanır. Bunlar bir hol etrafında toplanabilen çok sayıda odalar halindedir. Bazı odaların içlerinde mezar yatakları olabilecek küçük niş ve sekiler bulunmaktadır. Bütün bu grup tesisler, kayanın iç kitlesine uygun olarak yukardan aşağıya doğru tabaka ve katlar halindedirler. Kaya içi tesislerinin muayyen bir havalandırma bacası etrafında yer aldıkları görölmektedir (Res. 21 - 22). Bu katların bugüne kadar yapılan temizlemeler sonunda 8 kadar tabaka teşkil ettikleri görölmüştür. Katlar ve tabakalar arasında hesaplı bir oyguculukla açılmış müsait ve mukavim taban döşemeleri vardır. Bu gün bunlardan bir kısmı yıkılmış ve delinmiş olduklarından, Müzeler İdaresi buralara demir parmaklıklı döşemeler yaptırmakla emniyete almıştır.

Kat ve tabakaları birbirine bağlıyan geçitler yer yer değirmen taşı şeklinde hareketli kapaklarla emniyete alınmıştır. Ayrıca taş kapakları idare etmiye yarıyan kilit odaları diyebileceğimiz bölmeler bulunmaktadır (Res. 23).

Kaymaklı kaya içi Őehrinin tarafımızdan yapılan şematik plânı tetkik edilecek olursa (Res. 24), kayanın şekline uygun muayyen dar geçitlerden sonra bir takım küçük hollere ve bunlar etrafında çeşitli ölçüde odacıklara ulaşılır. Bu kısımlardan tekrar başka geçitlerle daha aşağı seviyede bulunan ve aynı şekle yakın teşkilâtlı bölme gruplarına ulaşılır. Bazı kısımlarda daha geniş ölçüde Şapel veya ibadet sahnı tesislerine rastlanır. Her grup bölmeden diğerine geçerken emniyetli kilit taşlı kısımlarla karşılaşılır. Bütün bunlar yukardan aşağı inen bir havalandırma bacası etrafında toplanırlar.

Bölme gruplarının tavan yükseklikleri 2 - 2.10 m. dir. Őapellerde tavan yükseklikleri biraz daha fazladır. Oda bölmelerinin duvar diplerine yakın yerlerde pişmiş toprak küp şekline yakın biçimde oyuklar yapılarak içleri sıvanmış depoları görölmektedir (Res. 25).

Kaymaklı kaya içi Şehir tesisinin bu gün hâlâ açılmamış kısımlar bulunmaktadır. Şimdiye kadar yapılan temizlemelerin başında ancak inşaat Sürveyyanları ile bazı fen elemanları bulundurulabilmiştir. Bundan sonraki temizlemelerin bir ilim araştırması şekline sokarak, zaman zaman Arkeolog mütehasısların da kontrol edilebileceği bir çalışma şeklinde olması Şayanı temennidir.

Bize göre burada bulunan Şapel tesislerinin ifade ettiği anlam, bu yerlerin M. S. 6. yüz yıldan başlamak üzere 10. yüz yıla kadar tesis edildiği ve bu mânâda kullanılmış birer nekropol tesisi olması gerekmektedir.

Bu kaya içi tesisleri sonradan başka düşünceli insanlar tarafından başka türlü ihtiyaçlar karşılığı kullanıldıkları da anlaşılmaktadır. Bu yeni ihtiyaçlar karşısında yapılmış değişiklikler de yer yer görölmektedir.

NİĒDE'NİN DERİNKUYU İLÇESİNDE BULUNAN YERALTI ŞEHİRİ :

Derinkuyu İlçesinin içinde bulunan yeraltı Şehri tesislerine gelince; buranın kaya içi yerleşmesi Şehrin bulunmuş olduğu

seviyenin tamamen altındadır. Bir bakıma yukardaki yazılarımızda açıkladığımız Göztezin ören yeri durumundadır.

Şehrin ortasına yakın bir kısımdan yeraltı tesislerine girilmekte ve muayyen dar meyilli ve basamaklı geçitlerle aşağı doğru inilmektedir. Uzun uzun devam eden bu geçitlerin bir çok yerleri bir insanın zorlukla geçebileceği haldedir. Geçitlerin muayyen yerlerinde küçük odacıklar bulunduğu gibi dönmüş teşkil eden dirseklerinde, değirmen taşı biçimli kapaklı emniyet yerleri bulunmaktadır. (Res. 26 - 27, 28).

Derinkuyu yeraltı tesisinde bugüne kadar açılan kısımlar arasında bu geçitlerden başka geniş teşkilâtli bir Şapeli ve buna bitişik bir kuyu başı sofası ve Kay-

maklı yeraltı şehrinde olduğu gibi, içinde su da bulunan, bir havalandırma bacası tesisi tespit edilmiştir.

Şapel salıp şeklinde plânlıdır. İbadet sahnına girilen kısımda direkli bir de narteksi bulunmaktadır.

Derinkuyu yeraltı şehri henüz gereği gibi temizlenmiş değildir. İlerde kapalı kısımların da usulünce ele alınarak ve araştırma metodu dahilinde bu işin neticelendirilmesi temenni edilir.

Derinkuyu yeraltı şehrinde bugüne kadar yapılan işler, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünün verdiği ödeneklerle başarılmıştır.

Açılan kısımları rahatça gezip incelemek için esash bir elektrik tesisi de yapılmıştır

II. YEŞİLHİSAR İLÇESİNİN SOĞANLIDERE KÖYÜNDE BULUNAN KAYA ANITLARI

1936 Tarihinde Guillame De Jerphanion tarafından yayınlanan bir eserde tanıttığı Soğanlıdere'nin tarihî anıtlarını bu defa turistik ve arkeolojik yönden bakım ve tanzim için alınacak tedbirleri kararlaştırmak ve eserlerin kurtarılmasını temin etmek maksadıyla gerekli işleri görüşmek üzere hey'etimiz yerine giderek incelemelerde bulundu.

Yeşilhisar'la Ürgüp arasında yapılmakta olan yeni kara yoluna 5 Km. kadar ek yolla bağlanması düşünülen Soğanlıdere mevki, etrafı yüksek tepelerle çevrili, gölgelikleri bol ağaç ve bahçeli, derin vâdilerin içinde akar suların neş'elendirdiği bir tabiat güzelliğine ilâveten, çeşitli tipte kaya anıtlarıyla da ziyaretçilerini kendine bağlayacak ve görülmesi istenecek bir arkeolojik alandır (Res. 29, 30).

Yeşilhisar ilçesi Kaymakamı ve Soğanlıdere Muhtarının rehberliği ile buradaki tarihi anıtları inceleme fırsatını elde ettik. Gezi sıramıza göre aşağıki yazılarımızla bu eserleri anlatmaya çalışacağız.

1 — Tahtalı kilise:

Soğanlıdere vadisinin, girişe göre, sola uzanan kolu üzerinde ve vadinin en ileri kısmında münferit bir kaya kilesinin içine yerleştirilmiş, yanyana iki kısımdan ibaret olan bu şapel (Res. 31), aynı zamanda iki mihraplıdır. İbadet sahnılarından büyüğünün duvarlarında epeyce bozulmuş freskler görülür. Her iki ibadet sahnının girişlerinde narteks mahiyetinde ve çok harap bir kısım da bulunmaktadır. Her iki ibadet sahnının evvelce kapalı olan ara duvarı sonradan yıkılarak açılmıştır.

Köylüler bu şapele Tahtalı kilise demelerine sebep büyük kısımdaki freskler arasındaki süs çerçevelerinin hasıl ettikleri metodlar dolayısıledir.

2 — Küçük Kilise:

Bu şapelde köy girişine göre sol vadinin ucuna yakın bir yerdedir (Res. 32). Plânının ifadesinden anlaşılacağı üzere dört köşeli, orta sahnının bir tarafında bü-

yük ve küçük iki mihraplıdır. Bu mihraplar yanında ayrıca kandil nişleri de vardır. Mihrap içinde İsa ve Meryem'e ait freskler bulunduğu gibi girişe göre sol duvar yüzünde Aziz Sen Jan'a ait bir tasvir de görülmektedir. Eser bu gün oldukça toprakla doludur, temizlenmeye muhtaçtır.

3 — *Karabaş Kilise:*

Köylülerin bu kiliseye Karabaş demelerine sebep, fresklerdeki aziz tasvirlerinin başlarında bulunan hâlelerin zamanla kara bir renk almasından ileri gelmesindedir. Bu kilisenin bulunduğu kayalık grup, (Res. 33, 34), sol vâdinin sağ yamacındadır. Buradaki kayalıkta Karabaş kiliseden başka bir çok mezar odaları ve hatta geniş tonolu mekânlar da bulunmaktadır.

Bu kiliseye ait esaslı bilgileri bizden evvel yayınlayan Jerphanion'un eserinden plânını kopye ederek eseri tanıtmak için sunuyoruz (Res. 35).

İç kısmı süsleyen ve hâlâ yapıldığı gündeki tazlikleriyle özelliklerini muhafaza eden fresklerinin de bir kaç kopyesini sunmaktayız (Res. 36 – 37).

Karabaşlı tasvirleri havi kilisenin bulunduğu kaya kitlesiyle çevresindeki kayalık grup başlı başına bir inceleme konusudur. Burada şapel tesisleri, mezarlar, rahip ikâmet yerleri ve daha başka mânâda kaya tesisleri üzerlerinde önemle durulacak birer konudurlar. Erezyonlu arazi içinde kalmış bu kaya anıtlarının bir çok kısımları topraklara gömülüdür. Bunlar üzerlerinde dikkatle çalışacak kâşifleri beklemektedir.

4 — *Canavarlı Kilise:*

Soğanlıdere'nin sağ vâdisinin sağ kanadının en ileri kısmında bulunan bu kiliseye köylülerin böyle bir ad vermelerine sebep, fresklerinden birinde Sen Jan'ın canavarla mücadelesinin bulunmasıdır.

Bu kilise de kaya içine oyulmuş iki kısım gösterir. Ayrıca dış kısmında ilâve yapılmış ve inşâî bölmeler bulunmaktadır (Res. 10). Kaya içine yerleştirilmiş bölmelerden birinin mihrabı varsa da, diğeri kare plânlı bir mekândan ibarettir. Her

iki kısım arasında sonradan açılmış gibi duran bir takım geçitler bulunduğu gibi, her iki bölmeye de dışardan ayrı ayrı kapılardan da girilir.

Mihraplı kısmın sağ duvarındaki nişlerin içinde mezar yatakları görülüyor. Duvar ve tonozları yüzlerinde rengin fresk tasvirleri bulunmaktadır. (Res. 38, 39)

Dışta fazla harap halde olan inşâî kısımlarda, mermer kolonlar bulunduğu gibi, duvar yüzü freskleri arasında yılanları emzirmekte olan çıplak kadın tasvirleri dikkati çekmektedir (Res. 40).

5 — *Kubbeli Kiliseler.*

Soğanlıdere'nin sağa uzanan vâdisinin sol kanadında bulunan bu iki kilise fazla dik yamaçlarda ve erezyonlu bir muntıkada olduğundan yanlarına ulaşmak oldukça zor bir durum göstermektedir (Res. 41)

Tabii bir peri bacası manzarasında olan kayalar içten oyularak ve dıştan yontularak iki katlı şapeller haline konulmuşlardır (Res. 42).

Jerphanion'un kitabından aldığımız plân kopyesinin tetkikinden de anlaşılacağı üzere (Res. 43), bu şapellerin iç ve dış mimarî ifadelerinde olgun bir anlam göze çarpmaktadır. Kemerleri, tonozları, kubbeleri, mihrap nişleri ileri bir mimarî karakterdedir. Üst taraflarda bir veya iki ibadet sahnı yanyana bulunduğu halde alt kısımlarda üç nefli ve ayrı ayrı mihraplı ibadet mekânları bulunmaktadır.

Kubbeli Kiliselerin dış mimarîleri de dikkate şâyândır (Res. 44, 45, 56). Alt gövdelere ait dış cephelerin büyük bir kısmı tahribatla değişikliğe uğramış olduğundan kesin durumları anlaşılmıyorsa da, üst kısımlara ait merkezi kubbelerin tanbur ve örtülerini teşkil eden kaya kitlelerinin işleniş şayanı hayret bir mimarî ifade taşımaktadır. Kayanın tabii sivrisini teşkil eden kubbe örtüsü kenar korniş mahrutî külâh ile bağdaşacak bir mimarî özelliktedir. Şakulî tanbur çeşitli ve geometrik oygularla süslüdür. Kiliselerden birinin tanburunun yüzü kaplama taş taklidi gibi derzler yapılarak hazırlanmıştır. Bu taş

yüzlerinden bazılarında ifadeyi kuvvetlendirmek için ayrıca renkler de bulunmaktadır.

Kubbeli Kiliselerin yapı ve iç mimari özelliği Göreme ve çevresinde görüp tanıdığımız bir çok şapelinkinin aynıdır. Bir çok mimarî detayı canlandırabilmek için diğer inşâi elemanlardan istifade ediyor-muş gibi kolonlar, tonozlar ve kemerler yapılmıştır (Res. 47 - 48).

6 — Geyikli Kilise:

Soğanlıdere'nin vadilerinin iki kısma ayrıldığı yerde bulunan bu şapel de üzerinde durulmaya değer eserlerden biridir (Res. 49). Bir kısmı sağlam, bir kısmı da oldukça harap iki bölmeden ibarettir. Her iki kısımda da ayrı ayrı mihraplar bulunur. Duvar ve tonozlarındaki fresk tasvirleri çok renkli ve canlıdır. Giriş kısmına rastlayan nişlerden birinin içinde Hıristiyan mitolojisine uygun yüksek kayalar üzerinde yürüten bir geyik tasviri görüldüğünden, köylüler bu kiliseyi böyle bir adla ziyaretçilere tanıtmaktadırlar (Res 50). Geyikli kilise bölmeleri içinde görülen yarım direk ve takviye kemerleri sanki tuğla ile yapılmış gibi bir mimarî stildedir.

7 — Ak Kilise:

Bu kilise Soğanlıdere vadilerinin iki kısma ayrıldığı yerde ve köye girerken tam karşıya gelmektedir. Bu şapel'e kapısından girilince iç içe iki kısım görülür. (Res. 51). Her iki kısmın da ayrı ayrı mihrapları vardır. İbadet sahnalarının üzerleri tonozvarî örtülüdür. Birinci büyük bölmede zengin freskleri bulunur. İçi enkaz ile dolu olduğundan, tarafımızdan gereği gibi incelenememiştir.

8 — Yeni Kilise:

Köylülerin yeni bulup, temizledikleri bir şapeldir. Hiç bir kısmında fresk yoktur. Duvarların bazı yerlerinde doğrudan doğruya taş sürülmüş kırmızı boya ile geometrik çizgiler bulunmaktadır (Res.

52). Tarafımızdan hazırlanan plân ve kesitinin incelenmesinden de anlaşılacağı üzere şapel, salıp plânlıdır. İç mimariyi süsleyen niş köşelerinde yuvarlak şekilde yarım sütunlar bulunduğu gibi, tonozların özenleri hizasından muntazam bir silme de dolaşmaktadır. Orta sahnının üzerini örten kubbe düzdür. Kenarlarında üçgen pantantifler vardır. Dışardan bu şapele ancak bir kapı ile girilir (Res. 53).

Soğanlıdere vadisinde kalan Tokalı Kilise, Gök Kilise ve Soğanlı Kilise gibi diğer üç eseri (Res. 54), havanın yağmurlu olması dolayısıyla bu gezimizde inceleyemedik. Ama bu vadideki kıymetlerin gerekli anlamını da kavramış olduk. Göremedimizleri bizden evvelki tetkikçiler yayınları ile tanıtmışlardır.

Şimdiye kadar bazı özellikleriyle tanıtmaya çalıştığımız Soğanlıdere vadisindeki eserlerin durumu, Türkiye'de Göreme ve çevresi, Aksaraydaki İhlara vadisi eserlerine kısmen yaklaşmakta ise de onlardan ayrı bir takım özellikleri de bulunmaktadır.

Soğanlıdere vadisi eserleri uzun zaman unutulmuş alelade güvercinlikler halinde kullanılmıştır. Bu gün dahi büyük bir kısım nekropol ve şapeller bu hizmeti görmektedirler. Güvercinlik hizmetini bu eserlere lâyık gören yine evvelce bu yerlerde oturan Hıristiyan sakinlerdir.

Bu gün Köyde ve İlçe merkezinde uyanan bir ilgi dolayısıyla bu metruk güvercinlikler, yer yer temizlenmekte ve ve bakımlı bir hale konmaktadır. Müzeler Genel Müdürlüğünün gönderebildiği ödeneklerle bu eserler etrafında emniyet muhafaza tedbirleri alınarak, değerli eserlere rahat ulaşabilecek geçit ve yollar tanzim edilmektedir.

Bu eserleri görmek ve incelemek için gelecek kişilere yol ve istirahat imkânları hazırlandığı gün, Soğanlıdere vadisi de dünyaca tanınmış bir gezi yeri olabilecektir.